

Центар за истражување и креирање политики

КРАТКА АНАЛИЗА БР.2

ОПШТИ ПРОБЛЕМИ НА ЕКОНОМИЈАТА ВО ШТИП И ИНДУСТРИЈАТА ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА ОБЛЕКА

9 август, 2005
Скопје, Македонија

Центар за Истражување и Креирање на Политики (ЦИКП) е независен и непрофитен истражувачки институт настанат како резултат на потребата од независни, темелни и точни истражувања во областа на применетите (јавните) политики. ЦИКП подготвува анализи и го набљудува процесот на креирање политики во Македонија. Со своите истражувања и објективни анализи базирани на факти и теренски истражувања Центарот се стреми да покрене дебата околу битни социо-економски прашања за Македонија. ЦИКП се состои од група на експерти од земјата, како и надворешни соработници од повеќе Европски земји. Експертите се образовани и имаат искуство во разни области како на пример- политикологија, право, економија, меѓународни односи, и социологија.

ЦИКП цели кон пополнување на јазот помеѓу законските решенија и јавните политики и реалната ситуација преку конкретни анализи како и лобирање (advocacy) на истите. Областите во кои членовите на ЦИКП моментално работат се следниве:

- а) Социо-економски Развој на Општините
- б) Истражување на Македонската Политичка Сцена преку Студии на Јавното Мнение т.н., Студии Пред и После Избори (national election studies на Универзитетот во Мичиген)
- в) Истражувања во Здравството и Здравствената Заштита (финансирање, рационализација на здравствените услуги, и т.н. quality assurance)
- г) Социјално Осигурување (пензиски системи)
- д) Добро Владеење (мониторинг на децентрализацијата на локално ниво)
- ѓ) Градење на Капацитети на НВОа, групи на граѓани и професионални организации преку тренинзи за тоа како се вршат истражувања на јавните политики (policy analysis).
- е) Евроинтегративни процеси
- ж) Евалуација на ефикасноста на јавните политики/регулативите/законите

Сметаме дека подготовката на студии на случај за Македонските социо-економски проблеми на микро ниво ќе го помогне процесот на креирање на добри односно квалитетни јавни политики. Исто така, убедени сме дека е повеќе од потребно да се работи на евалуација на јавните политики во различните сектори за истите да бидат подобрени и поблиски до потребите на граѓаните.

Our Partners

European Stability Initiative

The German Marshall Fund of the United States of America.

Libertas Institute

Olof Palme International Center

Foundation Open Society Institute Macedonia

Journal of Southeast European Politics

Исплата: Спроведување на исплатата во Македонија и во регионот

Основниот проблем на сите интервјуирани фирми во Штип е проблемот со плаќањето, или поточно, спроведувањето на договорите за исплата. Повеќето од фирмите, посебно во секторот за производство на облека, работат со традиционални партнери и за нив ризикот од неисплата е помал. Меѓутоа, ова е донекаде конзервативно и застарено однесување кое не може да биде применето во однос на новите промени на пазарот за облека утврдени со Договорот за текстил и облека во рамките на Светската трговска организација, што понатаму ќе влијае врз промените во индустријата за облека, па затоа штипските фирми ќе мора да изнајдат алтернативни начини за одржување, па и зголемување, на производството, истовремено обезбедувајќи сигурно плаќање за своите услуги. Многу штипски фирми ова веќе го планираат со продажба на своите производи на домашниот, српскиот и останатите соседни пазари. Тука тие се соочени со многу неефикасен судски систем^[1] и традиција на избегнување на плаќањето што го создава ефектот на лавина^[2] и ја уништува локалната економија.

Во Македонија судските процедури за наплата на договорите се бројни (за спроведување на еден договор, 27 дена, со што се наоѓа на 64. место на последниот Извештај за деловно работење на Светската банка)^[3], долги (може да траат и до 509 календарски денови^[4]) и многу скапи (Македонија е на врвот од земјите во регионот со 32,8% од вредноста на долгот споредено со регионалниот просек од 17,7% и просекот на Организацијата за економска соработка и развој од 10,8%).

Недостигот од валидно спроведување на договорите ја ограничува трговијата и кредитите на мал круг на луѓе кои имаат развиено неформални односи врз база на роднински врски, долгорочна соработка или сигурноста на активата. Способноста да се спроведе договорот е од критично значење за бизнисите ако сакаат да влезат во соработка со нови заемопримачи или купувачи.

Препораки

Обидите да се надминат проблемите со спроведување на наплатата треба да бидат двонасочни и треба да се однесуваат како на компаниите и фирмите така и на судовите и другите институции на системот, како што е агенцијата за кредитен рејтинг.

Компаниите можат да си помогнат со осигурување на сигурни трансакции / плаќања ако ги следат следниве препораки:

1. Да побараат од новиот клиент да достави референци од други текстилни компании/обезбедувачи на услуги/прехранбени компании кои работат во регионот.
2. Да не произведуваат без најмалку половина од парите подготвени за плаќање однапред.
3. Да работат само со традиционални клиенти, иако ова е најконзервативен пристап.

Од друга страна, судовите имаат клучна улога при спроведувањето на наплатата, па затоа креаторите на политиката треба да развијат стратегии насочени кон реформите во правниот систем врз база на следните препораки:

1. Воспоставување на информациски системи за случаите. Судствата со вакви системи (на пример во Република Словачка) можат да ги идентификуваат примарните корисници и најголемите проблеми.
2. Реорганизација на количеството работа во судовите со што службениците, а не судиите, би биле одговорни за регистрација на компаниите. Ова ќе ослободи ресурси за деловните парници.
3. Поедноставување на процедурите за деловните расправи со намалување на процедуралниот формализам или воведување на нови алтернативни механизми за разрешување на расправите преку арбитража и посредување. Деловната арбитража и посредувањето не се застапени во Македонија, иако примерот на Словенија со 54% решени расправи преку посредување е доста охрабрувачки факт.
4. Со модифицирање на структурата на судството може да се создадат судови за помали побарувања и специјализирани деловни судови.
5. Воведување на нотарен поднесок како поефикасен механизам за спроведување на барањата за емства и договори за закуп каде што сопственоста е јасно дефинирана.

Работна легислатива

Вработените во секторот за облека имаат потреба од пофлексибилни работни регулации кои би се однесувале посебно на овој сектор (сезонска работа, прекувремено работење, работа преку викенд итн.). Меѓутоа, работата во текстилната индустрија внимателно треба да се нарекува сезонска затоа што во тој случај поголемиот број на социјални бенефиции и работни права не би биле така ревносно спроведувани. Законите кои го регулираат бројот на работни часови во неделата и прекувремените часови, не се

однесуваат на сезонските работници и ова се детали кои се од посебен интерес за производителите на облека во Штип и низ цела Македонија. Во Бугарија имаше обиди за класифицирање на целата индустрија за облека како сезонска.

Флексибилноста на договорите со фиксни термини (кои се користат за сезонските работници и во случаи кога има повеќе работа) беше подложена на првична оценка (врз база на методологија развиена од страна на Организацијата за економска соработка и развој) и при тоа беа опфатени бројни аспекти на редовните договори и договорите со фиксни термини, како и процедурите за масовно отпуштање. Како што е прикажано подолу, резултатите на Македонија за заштита на работното место се над просекот на земјите во транзиција, како и над резултатите на соседните земји (види Табела 1). Резултатите за редовните договори се доста намалени, но договорите со фиксни термини, кои се важен извор на флексибилност, не покажуваат така добри резултати затоа што привремените агенции за вработување немаат јасна законска рамка во која би работеле.

Понатаму, масовните отпуштања се спроведуваат по доста пролонгирани процеси, во споредба со индивидуалните. Понатамошен извор на нефлексибилност е отежнувањето на користењето на работници со скратено работно време заради ограничувањата со социјални придонеси кои се базирани на 65% од просечната плата за полно работно време, на тој начин зголемувајќи го ефективниот данок на приход на работниците со скратено работно време.

Табела 1: Легислатива за заштита на работните места на земјите во транзиција и Организацијата за економска соработка и развој, рани и касни 90-ти

	Редовно вработување		Привремено вработување		Масовни отпуштања		Комбиниран резултат Привремено и редовно вработување	
	рани 90-ти	касни 90-ти	рани 90-ти	касни 90-ти	рани 90-ти	касни 90-ти	рани 90-ти	касни 90-ти
Македонија*	3.9	2.1	5	4.4	4.2	4	4.4	3.2
Економии во транзиција**	2.4	2.2	3.5	3.4	2.5	3.4	3	2.8
OECD земји***		2.2		2				2.1

Забелешки: Употребувајќи скала 0-6, каде што повисок резултат означува порестриктивна легислатива. Според методологијата на Организацијата за економска соработка и развој (1999), горните резултати укажуваат на следниве аспекти на легислативата за заштита на работните места: (а) редовни договори: тешкотии при процедурите за отпуштање, споро доставување на известување за отпуштање, должина на рокот по известувањето, вредноста на компензацијата, дефиниција на неправедно отпуштање и честотата на повторното вработување; (б) договори со фиксни термини: валидни случаи различни од вообичаените „објективни“ случаи, максимум број на последователни договори, максимум кумулативно траење и привремена агенција за работа: тип на работа за која овој вид работа е легален, ограничувања за бројот на обновувања и максимум кумулативно траење и (в) масовни отпуштања: дефиниција за масовно отпуштање, дополнителни услови за известување, дополнителни одложувања и останати специфични трошоци на работодавците.

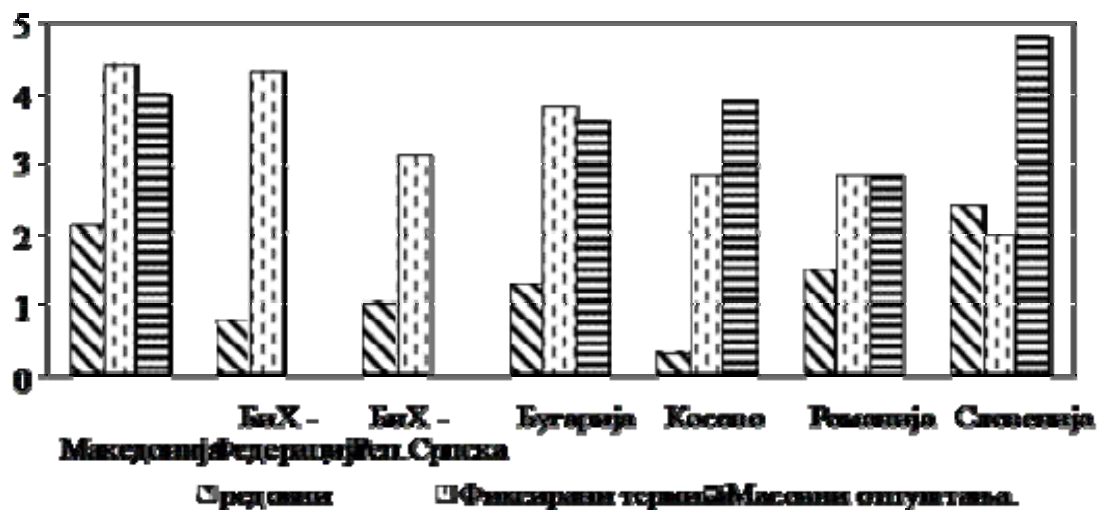
* Последните резултати се од 2003 година.

** Просек за Босна и Херцеговина, Бугарија, Република Чешка, Естонија, Унгарија, Косово, Полска, Романија, Русија, Словачка, Словенија и Украина.

*** Просек за Австралија, Австрија, Белгија, Канада, Швајцарија, Германија, Данска, Шпанија, Финска, Франција, Велика Британија, Грција, Ирска, Италија, Јапонија, Холандија, Норвешка, Нов Зеланд, Португалија, Шведска и Соединетите Американски Држави.

Извор: Халтивангер, *et. al.* (2003), Светска банка (2002), Пресметки за Македонија.

Слика 1: Легислатива за заштита на работните места на Балканот, касни 90-ти

Извор: Табела 1.

Во македонската индустрија за облека преовладуваат ниски критериуми за оценување на квалитетот на работата и ова сведочи за општата состојба во фабриките која води кон ниски очекувања на работниците, при што основниот критериум е дали работодавецот ги плаќа своите работници. Систематското нарушување на другите права и понатаму се маргинализира, иако врската помеѓу избегнувањето на плаќање данок и непознавањето на законите за работа е очигледна. Најчестите нарушувања на основните права во индустријата за облека во Штип се следните:

1. Постојано барање за прекувремена работа
2. Ниски плати
3. Попречување на правото на работниците да се организираат во синдикати и колективно договарање

Притисокот да се работи прекувремено за мала надокнада, плус ниските плати и отсуството на претставници на работниците се карактеристика на пред-Фордовските капиталистички работни односи.

Препораки

Со оглед на тоа дека прелиминарните проценки на легислативата за заштита на работните места во Македонија ја оценуваат истата како порестриктивна во однос на земјите во транзиција или соседните земји како Бугарија или Романија и покрај подобрувањата за време на 90-тите и повторно во 2003 година, на правните рамки за флексибилни работни договори им се потребни подобрувања и поедноставувања, посебно во однос на работата на привремените агенции за вработување и процесите за масовно отпуштање. Методите за пресметка на данокот на личен доход за работниците со скратено работно време треба да се ревидираат со цел да се намали ефективниот данок. Со воведување на флексибилни работни договори ќе се зголеми активноста во приватниот сектор и ќе се допринесе за намалувањето на неформалноста. Тоа понатаму ќе ја намали невработеноста и ќе го поттикне плаќањето на социјалните бенефиции и со тоа ќе ја потпомогне одржливоста на државните фондови кои ги пружаат социјалните услуги. Оваа мерка би требало да биде проследена со други, како на пример оцена на квалитетот на работа и адекватна примена на работните стандарди со цел да се намали нарушувањето на правата на работниците во индустријата за облека.

Пристап до финансии

Понекогаш не е јасно дали врската меѓу економскиот растеж и развојот и финансиската софистицираност го изолира ефектот на подобрување на финансискиот систем или обратно, го одразува влијанието на добриот растеж врз поттикнувањето на развојот на финансискиот систем. Меѓутоа, добро познат факт е дека развојот на економијата се карактеризира со развиен финансиски систем и обратно, развиен финансиски систем е важен за развиената економија. Македонскиот финансиски систем е далеку од тоа да биде развиен бидејќи му недостасуваат многу финансиски инструменти и институции кои постојат во сите развиени земји, а тие кои се веќе активни се или во своите почетни фази или се неразвиени. Ова е сериозен недостаток, посебно ако се земе предвид ниското ниво на акумулација на домашен капитал и ниското ниво на странски инвестиции во земјата.

Македонските финансиски институции ги вклучуваат:

- банкарскиот сектор
- лизинг компаниите
- бизнис инкубаторите
- гаранциските фондови
- фондот за ризични инвестиции
- фондот за технолошки развој
- фондот за промотивни активности
- донорската институција

Најчесто користен финансиски сектор е **банкарскиот сектор**. Комерцијалните банки ги задоволуваат краткорочните и среднорочните финансиски потреби на препријатијата со давање заеми користејќи ги сопствените ресурси или донорските фондови. Во моментот, во земјата оперира 21 банка. Со мали исклучоци, повеќето од нив се мали и со ограничени можности. Во Штип, повеќето од големите македонски банки како што се Комерцијална банка, Стопанска банка и Тутунска банка имаат свои филијали. Политиката на банките се креира на централно ниво, иако од неодамна филијалите започнаа да одобруваат заеми врз база на сопствени процени, посебно ако заемот не е висок. Домашната сопственост преовладува, што е можеби една причина за старомодната понуда на услуги на македонските банки. До сега, само 28,5% од вкупните средства на банките се купени од страна на странски банки, што не е многу ако се спореди со Бугарија каде до 2000 година само 19,2% од средствата на банките останаа во раце на 5 банки во сопственост на државата, а 25 странски банки беа сопственици на 74% од вкупните средства. Се чини дека Бугарија поставила курс кон силна странска контрола на банкарскиот сектор во земјата и

нејзините резултати за ефикасно посредување се подобри од оние на Македонија. Примерот на Бугарија беше следен од Романија каде веќе на крајот на 1998 година 36 банки работеа во Романија, од кои 19% беа во сопственост на државата и 44% беа главно во странска сопственост.

Општо земено банките не сакаат ризици и бараат до 200% залог за заемите, а нивните процедури за одобрување заеми се наследени од претходниот систем кој воопшто не обрнуваше внимание на управувањето со ризиците. Понатаму, повеќето претприемачи немаат доволно бизнис искуство што од своја страна го зголемува несакањето на банките да им дадат заеми. Резултат на ова е дека многу нови и млади претприемачи се сретнуваат со големи проблеми при пристапот кон финансиите кои им се потребни за да го започнат или поттикнат својот развој. Одобрувањето заеми се базира на залози, а не на анализа на ризикот. Од друга страна, недостигот од залог се наведува од страна на македонските менаџери како една од најголемите пречки што компаниите треба да ја надминат ако сакаат да добијат заем. Понатаму, банките преферираат залози од главниот град со оглед на неконкурентните цени на недвижнините надвор од Скопје. Каматите се сеуште високи и варираат меѓу 6,5% и 12% годишно. Каматите, меѓу другото, се одредуваат врз база на стапката по која државата позајмува пари. Официјалните каматни стапки во 2004 година беа:

Земја	Процент
Бугарија	2,44
Македонија	6,50
Евро регион	2

Табелата јасно покажува дека бугаринот е во предност пред македонецот. Со такви ниски официјални каматни стапки, каматите за заеми се многу пониски во Бугарија во споредба со Македонија. Слично е и со прашањето за сигурноста, конкурентноста и подготвеноста на македонскиот банкарски сектор да му овозможи пристап кон кредити на секторот на мали и средни претпријатија. Општа оценка е дека: „По периодот на нестабилност во банкарскиот сектор, се воспостави поголема доверба. Приватните комерцијални банки се сметаат за задоволително стабилни, меѓутоа степенот на конкурентност и услугите остануваат „ниски“ барем што се однесува до малите претприемачи.“^[5] Исто така, некои мали претприемачи тврдат дека комерцијалните банки прават дискриминација на малите фирми во корист на големите кога станува збор за давање кредити.^[6] Друга пречка од овој тип е и високата каматна стапка која ја одредува банкарскиот сектор. Во Романија, приватниот сектор го смета комерцијалниот банкарски сектор за доста стабилен со зголемување на нивото на конкурентност. Истовремено, сопствениците и менаџерите на

малите и средни претпријатија се загрижени заради високото ниво на бирократизација на комерцијалните банки, на пример во однос на процедурите за апликација за добивање на кредит. Банките исто така се сметаат за конзервативни и не многу проактивни кон своите клиенти од малите и средни претпријатија и дискриминирачки против малите фирми во корист на големите.^[7] Истите заклучоци важат и за бугарскиот банкарски сектор и начинот на кој се перципираат од страна на претприемачите.

Понатаму, македонските банки имаат многу ресурси за краткорочни кредити, но треба да изнајдат начини тие да бидат трансформирани во долгорочни затоа што македонските компании имаат потреба од долгорочни финансиски шеми. **Микро заемите** се од неодамна промовирани во Македонија од страна на неколку банки и две штедилници. Се нудат со стапка од околу 18% годишно. Банките често ги сметаат микро заемите како многу ризични и слабо исплатливи заради стапките при неисполнување и високите трошоци. **Кредитот за осигурување на извозот** е достапен од 2001 година исклучиво преку македонската Банка за развој и промоција која е во сопственост на државата. Многу малиот број на корисници говори дека овој кредит воопшто не е промовиран. Всушност, за време на интервјуата спроведени од страна на тимот на ЦРПМ со компаниите за производство на облека, јасно беше истакната потребата од кредит за осигурување на извозот со оглед на тоа дека тој не постои на пазарот. Во прилог на ова говори и тоа дека многу извозници работат врз база на одамна воспоставени врски со исти клиенти и не чувствуваат потреба од осигурување.

Лизингот е се уште во почетна фаза. Со исклучок на претпријатијата кои се наоѓаат во главниот град, малку од останатите се запознаени со него. На пазарот оперираат само две лизинг компании, а прекуграничниот лизинг не е развиен. **Факторингот** воопшто не е развиен во Македонија. На пазарот постојат два гаранциски фонда и еден фонд за ризични инвестиции. И повторно пристапот до нивните услуги е ограничен за оние кои се наоѓаат надвор од главниот град. Иако неколку **фондови за ризични инвестиции** се регистрирани, само еден, **SEAF**, оперира на пазарот и нуди финансии за експанзија (или развој). Неколку релативно развиени мали и средни претпријатија кои работат на пазарот имаат корист од SEAF. Ниедно од нив не е од Штип. Причините за ова се наоѓаат во слабите менаџерски способности, нејасните финансиски изјави, недоволната финансиска профитабилност на малите и средни претпријатија и претпочитањето на нивните менаџери да останат независни. Дополнителен недостаток е слабата и неликвидна берза во Македонија. Меѓутоа инвестицискиот програм на SEAF наскоро ќе се затвори. Ова е сериозен проблем ако се земе предвид нагорниот тренд во ЕУ кој го смета капиталот за ризични инвестиции за еден од најрелевантните извори на компаниите за финансирање на нивните инвестиции. **Фондот за технолошки развој** е контролиран од посебно Одделение за поддршка на технолошкиот развој при

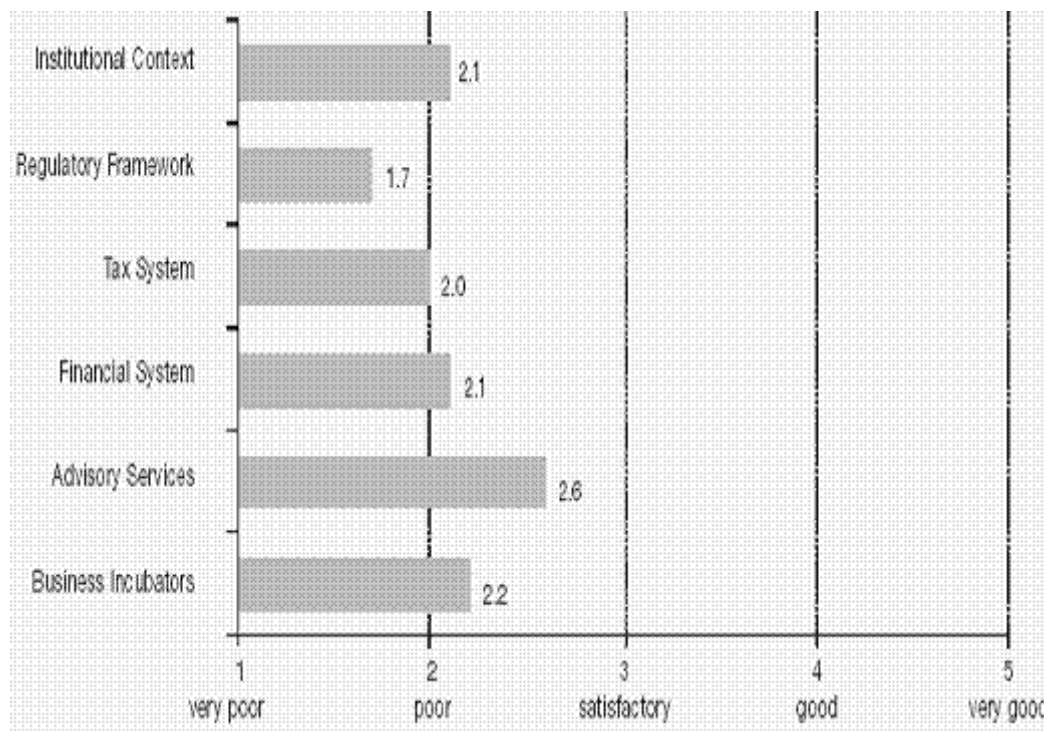
Министерството за образование. Фондот е финансиран од буџетот на Република Македонија и 0,01% од вкупниот буџет е наменет за развој на технологијата. Фондовите се објавуваат преку годишни понуди за кофинансирање од страна на Министерството на образование со цел да се поттикнат проекти кои би вовеле иновации/подобрувања, а главниот услов се постигнува со остварена соработка помеѓу државниот Универзитет и/или истражувачките центри. Со оглед на ограничените фондови кои стојат на располагање, само мал број проекти беа остварени во последно време. Истовремено, се чини дека јавната свест за постоењето на фондот не е доволна.

Фондот за промотивни активности е контролиран од Одделението за промотивни активности при Министерството за економија. Фондот кофинансира промотивни и други маркетинг активности на малите и средни претпријатија во земјата и во странство, како и имплементацијата на ISO стандардите. Дополнителен извор на кофинансирање на разните консултантски услуги за малите и средни претпријатија е Програмата на BAS (Business Advice Services - консултантски услуги). Дополнителни техники за помош на претприемачите, посебно за отворање на фирми во ЕУ се бизнис инкубаторите и бизнис ангелите. Мрежата на бизнис ангели воопшто не е развиена во Македонија. Светската банка има отворено седум бизнис инкубатори во земјата. Повеќето од нив се справуваат со многу потешкотии. Иако се очекува закупците да завршат со инкубаторот во разумно време како би им овозможиле на други да ја користат услугата, се чини дека „разумно време“ за малите и средни претпријатија е многу долг период или „засекогаш“. Истражувањата на ЦРПМ покажуваат дека штипските компании не се информирани за другите финансиски инструменти и институции кои постојат во Македонија покрај банките и нивните услуги, ниту со нивните активности и можностите кои ги нудат.

Бирокуратски пречки за деловно работење во Македонија (Бугарија и Романија - споредбен преглед)

Истражувањата во секторот на мали и средни претпријатија во Македонија извршени од страна на ЕРПА (Enterprise Policy Performance Assessment - оцена на перформансите на политиката на претпријатијата) во 2002 година покажаа дека меѓу многуте административни и правни пречки кои треба да бидат земени предвид, регулаторната рамка котираше најлошо од сите. За време на истражувањето шест рамки на добро работење беа земени предвид, како што се институционалната рамка за политиката на малите и средни претпријатија, владеење на правото и регулаторната средина, даночната политика за малите бизниси, финансиските инструменти за потпомагање на малите бизниси, консултантски услуги за малите и ново-отворените бизниси и имплементација на бизнис инкубаторите.^[8]

Табела 1. Среден рејтинг на 6-те димензии за добро работење на малите и средни претпријатија и нивните сопственици и менаџери^[9]:

Централните точки на горе-споменатото истражување ја одразуваат бизнис климата во Македонија и даваат јасен поглед на главните административни, правни и суштински пречки со кои се среќаваат бизнисите во Македонија:

А. Општа забелешка од страна на претприемачите е дека македонската Влада пружа мала или никаква поддршка за развојот на секторот на мали и средни претпријатија. Изјавата дадена од еден претприемач кога беше запрашан за улогата на локалните и регионалните власти во потпомагањето на секторот на мали и средни претпријатија е застрашувачка: „Тие личат на авиони без мотори.“^[10] Кога станува збор за прашањето на нивото на комуникација и консултација помеѓу владините институции и приватниот сектор, општо набљудување на македонските претприемачи е дека политиките на малите и средни претпријатија обично се креираат од луѓе кои немаат искуство и разбирање за функционирањето на бизнис секторот во Македонија.

Б. При анализата на прашањето за владеењето на правото и регулаторната рамка^[11] треба да се посочат неколку работи кои можат да бидат потенцијални административни и правни пречки за деловното работење во Македонија:

Б1. Најважната пречка од административен и правен аспект е процедурата на регистрација на компанијата. Во април 2004 година беше усвоен новиот Закон за трговски друштва. Законот нуди нови решенија за процедурите на регистрација на компаниите и истите ги поедноставува со воведување на концептот „едношалтерски систем“. За жал, овој систем за регистрација на компаниите се уште не е применет во пракса. Имено, постои правна расправа за трансферот на компетенциите за Трговскиот регистар од судовите на Централниот регистар.^[12] Треба да се одбележи дека воведувањето и функционирањето на едношалтерскиот систем беше предвидено пред две години. Воведувањето на овој систем би ги направил процедурите на регистрација на компаниите поедноставни од аспект на време и пари. Новиот Закон за трговски друштва прецизира дека процедурата на регистрација на компаниите не смее да биде подолга од 8 дена. Според новите системски правила сите документи кои се потребни за регистрација на компанијата треба да се издаваат само од една институција - Централниот регистар. Законот изгледа многу добро на хартија, но вистинската ситуација во пракса покажува сосема спротивна ситуација и Македонија се смета за земја со проблематична процедура за регистрација на компании која во просек трае не помалку од 2 месеца. Понатаму, трошоците за регистрација на компанија се движат во опсег од 200 до 500 евра.^[13] Системот за регистрација на компанија е толку бирократски што неговата сложеност е прецизно искажана со изјавата на еден претприемач, учесник во истражувањето на ЕРРА: „Секој бирократ си има свои правила и методи“.^[14]

Табела 2: Започнување на бизнис^[15]

Индикатор	Македонија	Регионален просек (Европа и Централна Азија)	OECD просек
Број на процедури	13	9	6
Време (денови)	48	42	25
Трошоци (% од приход по глава на жител)	11.6	15.5.	8
Минимум капитал (%од приход по глава на жител)	89.5	51.8	44.1

За разлика од Македонија, Романија имаше многу успешен старт со имплементирањето на едношалтерскиот систем на национално ниво како систем за регистрација на компаниите. Сепак, романските претприемачи го чувствуваат теретот од собирањето на разни видови лиценци кои се потребни за регистрација на компаниите, а кои се издаваат од различни институции. Претприемачите се на мислење дека трошоците за започнување бизнис во Романија се превисоки (се движат од 500 до 1000 евра). Се очекува дека со воведувањето на принципот на „тивка согласност“ состојбата на тоа подрачје ќе се подобри.^[16] Претприемачите можат да очекуваат дека ќе треба да поминат низ 5 фази со времетраење во просек од 28 дена за да започнат бизнис со трошоци еднакви на 7,4% од бруто националниот приход по жител, споредено со регионалниот просек од 52,8% од бруто националниот приход и просекот на Организацијата за економска соработка и развој од 44,1% од бруто националниот приход.^[17]

Од друга страна, правните барања за регистрација на компанија во Бугарија ги вклучуваат следниве чекори:

- Сертификат за „единственост“ на компанијата издаден од Националниот институт за статистика.
- Судско решение за регистрација на компанијата во регистрот на компании.
- Запишување во регистрот на BULSTAT (канцеларија за статистика).
- Регистрација во националниот институт за социјално осигурување.
- Регистрација кај даночната управа.

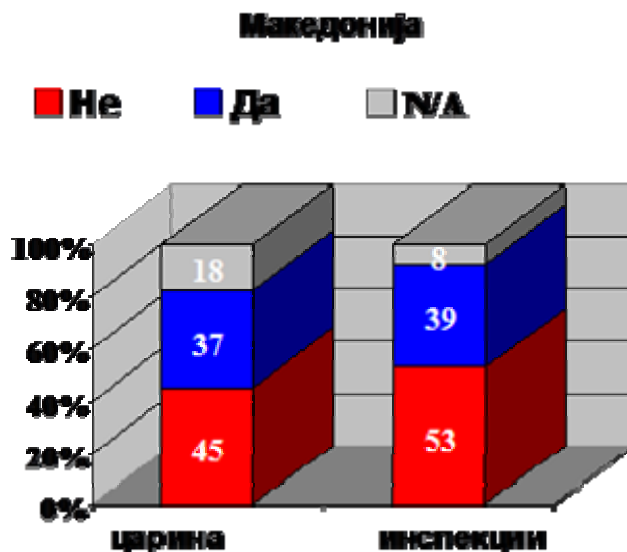
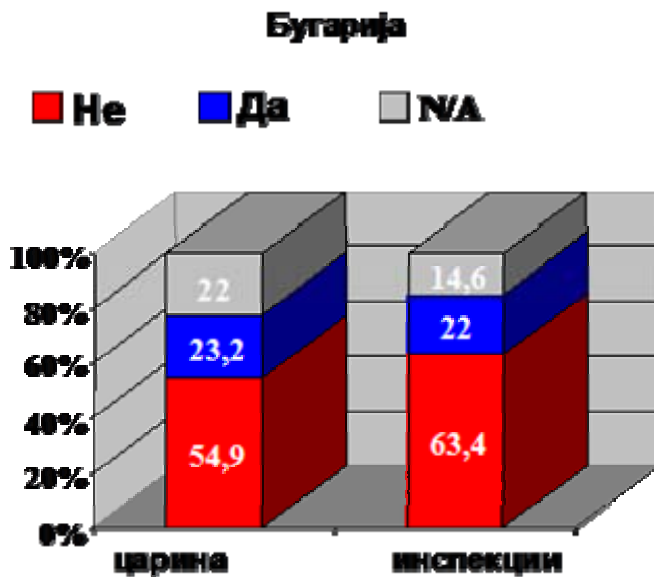
Еден проблем во процесот е дека на секој чекор од процедурата за регистрација потребно е да се поднесат копии од истите документи на разните институции. Завршувањето со сите пет потребни различни регистрации трае најмалку еден месец, со просек од 10 документи, период од 27 работни денови и BGN 199.^[18]

Б2. Корупцијата е добро позната појава за претприемачите во Македонија. Постојат тела, јавни институции, кои би ја зауздиле појавата на корупција и поткуп (на пр. Анти-корупциска комисија), но според разни национални и меѓународни аналити нивната работа до сега се покажала како залудна.

Слично на Македонија, во 2002 година романската Влада основа антикорупциска институција и според истражувањето спроведено од страна на Организацијата за економска соработка и развој многу помал број фирми се засегнати од корупција, во споредба со 1999 година кога 50,9% од фирмите признале дека често давале поткуп, додека во 2002 година само 36,7% од фирмите го сториле тоа.^[19] Следствено, може да се воочи значителен прогрес во напорите на Владата да се бори со корупцијата.^[20]

Во Бугарија корупцијата се уште се смета за голем проблем, а главните извори се регистрацискиот и лиценцниот режим, царинските служби, полицијата и правниот систем. Национална анти-корупциска стратегија беше усвоена во октомври 2001 година со цел да се создаде правна и институционална рамка за промовирање на анти-корупциска соработка и да се имплементираат посебни мерки. Малите и средни претпријатија го ценат напорот, но се скептични за шансите тој да биде успешен.^[21]

Ова се резултатите од истражувањето каде што странските инвеститори во Македонија и Бугарија беа запрашани дали некогаш биле приморани да поткупат државни службеници за разни проблеми сврзани со нивниот бизнис.^[22]

Б3. Земајќи ги предвид пречките за деловно работење, друг проблем кој треба да биде разгледан е стабилноста, предвидливоста и транспарентноста на правниот систем. Оттаму, треба да се забележи дека постојаните промени на правилата кои се однесуваат на деловното работење создаваат двосмислености и несигурност кај бизнис заедницата во Македонија.

Б4. Следно прашање кое треба да се земе предвид е тешкотијата при спроведувањето на договорните права и неефективноста на правниот систем во Македонија. Податоците од истражувањето изведено од Групаацијата Светска банка го покажуваат следното:

Табела 3: Спроведување на договори^[23]

Индикатор	Македонија	Регионален просек (Европа и Централна Азија)	OECD просек
Број на процедури	27	29	19
Време (денови)	509	412	229
Трошоци - судски и адвокатски (% од долгот)	32.8	17.7	10.8

За разлика од Македонија каде што воопшто не се практикува, арбитражата во Бугарија како начин за разрешување на економски спорови станува се попопуларна. Отворени се арбитражни судови при бизнис и професионални организации како што се бугарската Индустриска асоцијација (BIA), бугарската Стопанска и индустриска комора (BCCI), Националната унија на правни советници во Бугарија итн. Правната валидност на арбитражата е иста како и при судските пресуди.^[24]

Од друга страна, претприемачите го сметаат правниот систем во Романија за спор, непредвидлив при донесувањето на пресуди и подложен на надворешни влијанија. Исто така претприемачите мислат дека судството не може адекватно да ги спроведува гаранциите, договорите, стечаите и другите комерцијални закони. Законот за стечай е разбирлив и остава простор за ликвидација на пропаднатите бизниси или нивна реорганизација. Меѓутоа тој остава голем дел од одговорноста врз судиите и администраторите и неговите процедури одземаат многу време.^[25] Во Романија, трошокот за спроведување на договор е **12,4** (% од долгот), споредено со регионалниот просек од

17,7% и просекот на Организацијата за економска соработка и развој од 10,8%. Бројот на процедури кои се потребни е 43 во рок од 335 дена.^[26]

Б5. Следно прашање кое треба да се анализира е прашањето на леснотија со која бизнисите можат да си ги осигураат своите права врз сопственоста. Истражувањето на Групаацијата Светска Банка ги покажува следните резултати:

Табела 4: Регистрирање на сопственост^[27]

Индикатори	Македонија	Регионален просек (Европа и Централна Азија)	ОЕСД просек
Број на процедури кои се потребни за трансфер на сопственоста од купувачот на продавачот	6	6	4
Време (денови)	74	133	34
Трошоци (% од вредноста на имотот)	3.7	3.1	4.9

Од друга страна, во Бугарија се потребни 19 дена и 9 процедури за да се регистрира имот.^[28] Во Романија се потребни 170 дена и 8 процедури за да се регистрира имот.^[29]

Б6. Друго прашање кое треба да се земе предвид е во која мерка законите за стечии и гаранции го олеснуваат пристапот кон кредити (ова се нарекува „Индекс на правни овластувања“ во истражувањето на Светската банка и овој индекс варира од 0 до 10 - види табела подолу). Индексот за кредитна информација во истражувањето на Светската банка (види табела подолу) го мери опсегот, пристапот и квалитетот на кредитна информација достапна преку јавните регистри или приватните бироа. Овој индекс се движи од 0 до 6.

Табела 5: Добивање кредит^[30]

Индикатор	Македонија	Регионален просек (Европа и Централна Азија)	OECD просек
Трошок за гаранција (% од приход по глава на жител)	15.9	7.7	5.2
Индекс на правни овластувања	6	5.4	6.3
Индекс за кредитна информација	2	2.0	5.0
Јавни регистри (должници на 1000 возрасни)	6	6.3	76.2
Приватни бироа(должници на 1000 возрасни)	0	46.7	577.2

Ако овие податоци се споредат со податоците од истражувањето за индикаторите на перформансите на романската економија, ќе се заклучи дека:

Табела 6: Добивање кредит^[31]

Индикатор	Романија	Регионален просек (Европа и Централна Азија)	OECD просек
Трошок за гаранција (% од приход по глава на жител)	1.1	7.7	5.2
Индекс на правни овластувања	4	5.4	6.3

Индекс за кредитна информација	3	2.0	5.0
Јавни регистри (должници на 1000 возрасни)	4	6.3	76.2
Приватни бироа(должници на 1000 возрасни)	0	46.7	577.2

Б7. Следно прашање е даночниот систем во Македонија, и тоа претежно даночните повластици кои се нудат на бизнисите кои се отворени и работат во Македонија. Бројните реформи на даночниот систем го направија истиот полесен и потранспарентен. Меѓутоа, сопствениците на мали и средни претпријатија тврдат дека постојат „двојни стандарди“ кога станува збор за пресметувањето на даноците за малите бизниси и за големите бизниси. Имено, малите и средни претпријатија се подложни на строги санкции од страна на даночната администрација во случај на каснење при плаќањето на даноците или при неплаќање, за разлика од големите бизниси кои се толерираат^[32]. Еднаквиот третман на претпријатијата без разлика на големината и обртот го задушува развојот на секторот на мали и средни претпријатија во Македонија. Друго прашање кое мора да биде земено предвид е целата документација која се создава во и околу даночниот систем што може да биде скапо и да одзема време, посебно на малите бизниси.^[33]

Во Романија брзите промени во фискалната политика ја поткопуваат способноста на претпријатијата да ги предвидуваат и планираат очекуваните нивоа на даноците. Ова води кон пониски инвестиции и помалку работни места и оптоварување на фирмите.^[34] Од друга страна, во Бугарија не постојат даночни повластици и инструменти за поддршка на постоечкиот развој на малите и средни претпријатија и не постојат повластици за поттикнување на нови претпријатија. Голем проблем на бугарската даночна политика е дека се уште не е координирана со општата економска политика. Даночниот систем е подложен на непредвидливи промени и значењето на правилата често е нејасно. Брзите промени на даночниот систем им отежнуваат на малите и средни претпријатија да бидат во тек со промените и да можат да планираат со одредена доза на сигурност. Малите и средни претпријатија сметаат дека даночниот систем ја обесхрабрува конкуренцијата, развојот на бизнисот и создавањето на нови работни места.^[35]

Б8. Законите за планирање и системите за планирање се друго прашање кое може да се покаже како пречка за деловното работење. Во Македонија законите за планирање и

системите за планирање се застарени и го ограничуваат започнувањето и проширувањето на бизнисот.^[36]

Б9. Царинските формалности и застарениот царински систем можат да се покажат како уште една пречка за деловното работење во Македонија. Претприемачите бараат царински систем со едноставни процедури кои ќе ги намалат трошоците за царинење. Царинскиот систем во Македонија одзема време и пари и има недостиг од информации за царинските формалности.^[37]

---

[1] Според извештајот на Светската банка: Деловно работење во 2005 година, судовите во регионот се спори, неефикасни и дури корумпирани.

[2] Кога при еден договор една компанија е кредитор, проблемот со наплатата ја прави истата компанија должник во друг договор. Неликвидноста на една компанија создава неликвидност на друга компанија и набрзо целата економија се гуши од заостанати долгови.

[3] Србија е 99. со 36 процедури, Босна и Херцеговина 96. исто така со 36 процедури, Албанија е на 108. место со 39 процедури, Турција е 36. со 22 процедури, Грција е 2. со само 14 процедури.

[4] За споредба, во Србија се потребни 1028 денови, а во Словенија 1003. Меѓутоа ова е многу споро во споредба со Грција каде што истата процедура завршува за 151 ден.

[5] Види OECD и EBRD, *FYR Macedonia, Enterprise Policy Performance Assessment*, September 2003 (БЈР Македонија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, септември 2003 година).

[6] Id.

[7] Види OECD и EBRD, *Romania, Enterprise Policy Performance Assessment*, December 2002 (Романија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, декември 2002).

[8] Види OECD и EBRD, *FYR Macedonia, Enterprise Policy Performance Assessment*, September 2003 (БЈР Македонија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, септември 2003 година).

[9] Id.

[10] Id.

[11] За поподробна анализа на ова прашање, види OECD и EBRD, *FYR Macedonia, Enterprise Policy Performance Assessment*, September 2003 (БЈР Македонија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, септември 2003 година).

[12] Види *Едношалтерскиот систем се заплетка во експертските правни толкувања*, Капитал, број 265, 25.11.2004 (достапен на <http://www.kapital.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=65&EditionID=436&ArticleID=8544>, последна посета на 16.02.2005)

[13] Id.

[14] Види OECD и EBRD, *FYR Macedonia, Enterprise Policy Performance Assessment*, September 2003 (БЈР Македонија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, септември 2003 година).

[15] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Македонија, БЈР*, 2004.

[16] Види OECD и EBRD, *Romania, Enterprise Policy Performance Assessment* (Романија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата).

[17] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Романија*, 2004.

[18] Види OECD и EBRD, *Bulgaria, Enterprise Policy Performance Assessment*, December 2002. (Бугарија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, декември 2002). „Две едношалтерски иницијативи се во тек. Првата беше започната во шест локални администрации во јуни 2000 година со решение на Советот на министри. Сличен проект на УСАИД се планира за 30 општини. Во декември 2002 година Советот на министри се сложи да ги подобри административните услуги за претпријатијата, базирајќи се на едношалтерскиот систем. Првите канцеларии се очекува да се отворат во 2003 година во Софија и Русе.“

[19] Види OECD и EBRD, *Romania, Enterprise Policy Performance Assessment*, December 2002. (Романија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, декември 2002).

[20] Според Глобалниот извештај за корупцијата (Transparency International, 2001) Романија беше на 69. место зад земјите како Бугарија и Молдавија.

[21] Види OECD и EBRD, *Bulgaria, Enterprise Policy Performance Assessment*, December 2002. (Бугарија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, декември 2002).

[22] Јаламов, *Comparative Survey of Foreign Firms in Albania, Macedonia and Bulgaria, January - February 2001*. (Компаративно истражување на странските фирми во Албанија, Македонија и Бугарија, јануари - февруари 2001 година).

[23] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Македонија, БЈР*, 2004.

[24] Види OECD и EBRD, *Bulgaria, Enterprise Policy Performance Assessment*, December 2002. (Бугарија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, декември 2002).

[25] Види OECD и EBRD, *Romania, Enterprise Policy Performance Assessment*, December 2002. (Романија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, декември 2002).

[26] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Романија*, 2004.

[27] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Македонија, БЈР*, 2004.

[28] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Бугарија*, 2004.

[29] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Романија*, 2004.

[30] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Македонија, БЈР*, 2004

[31] Групација Светска банка, *Прикази на бизнис средината - Романија*, 2004.

[32] Види OECD и EBRD, *FYR Macedonia, Enterprise Policy Performance Assessment*, September 2003 (БЈР Македонија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, септември 2003 година).

[33] Id.

[34] Види OECD и EBRD, *Romania, Enterprise Policy Performance Assessment*, December 2002. (Романија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, декември 2002).

[35] Види OECD и EBRD, *Bulgaria, Enterprise Policy Performance Assessment*, December 2002. (Бугарија, Оцена на перформансите на политиките на претпријатијата, декември 2002).

[36] Види *Transaction Costs for Business Entry and Contract Enforcement in the Republic of Macedonia*, Institute for Market Economics and Forum Foundation, Skopje - Sofia, 2002 - 2003. (Трошоци за трансакции при регистрација на бизнис и спроведување на договор во Република Македонија, Институт за пазарна економија и форум фондација, Скопје - Софија, 2002-2003 година).

[37] Id.